

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА, ЭТНАГРАФІІ
І ФАЛЬКЛОРУ ІМЯ К. КРАПІВЫ**

УДК 39: 688.7 (=826) “18/19”

КАСЦЮКЕВІЧ Святлана Уладзіміраўна

**СЕМАНТЫКА І ФУНКЦЫІ ТРАДЫЦЫЙНЫХ ЦАЦАК
БЕЛАРУСАЎ У ХІХ – ХХ СТСТ.**

07.00.07 – этнаграфія, этналогія і антрапалогія

Аўтарэферат дысертацыі
на атрыманне вучонай ступені
кандыдата гістарычных навук

Мінск – 2004

Работа выканана ў адзеле этналогіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі

Навуковы кіраўнік – член-карэспандэнт НАН Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар, галоўны навуковы супрацоўнік аддзела этналогіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы **М.Ф. Піліпенка**

Афіцыйныя апаненты – доктар гістарычных навук, прафесар кафедры філасофскіх вучэнняў Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта **І.П. Корзун**

– кандыдат гістарычных навук, загадчыца кафедры міжнароднага супрацоўніцтва і сацыяльных камунікацый ДУА “Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы” **І.І. Калачова**

Апаніруючая арганізацыя – Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Абарона адбудзецца “25” лістапада 2004 г. у 11⁰⁰ гадзін на пасяджэнні Савета па абароне дысертацый Д 01.42.01 пры Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 1, корп. 2). Тэлефон вучонага сакратара 284-18-81.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Я. Коласа НАН Беларусі (г. Мінск, вул. Сурганава, 15).

Аўтарэферат разасланы “21” кастрычніка 2004 г.

Вучоны сакратар Савета
па абароне дысертацый
кандыдат гістарычных навук

В.М. Бялявіна

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРАЦЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. У сучасным грамадстве павышаецца цікавасць да маладаследаваных аспектаў культуры беларускага этнасу. Такія элементы культуры, як беларускія традыцыйныя цацкі вывучаны недастаткова. Этналагічнае даследаванне беларускіх традыцыйных цацак амаль не вялося. У прамысловай вытворчасці цацак этнічныя традыцыі выкарыстоўваюцца мала. Разам з тым традыцыйныя цацкі беларусаў акумулююць у сабе найлепшыя здабыткі народнай педагогікі і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Традыцыйныя цацкі цесна звязаны з духоўнай культурай беларусаў. Яны ўвасаблялі сінкрэтызм народнага светаўспрымання, але ў такім аспекце ніколі не былі аб'ектам навуковага даследавання.

Распрацоўка праблем, звязаных з цацкамі беларусаў, патрабуе звярнуць увагу на семантыку вобразаў і змену функцый беларускіх традыцыйных цацак, што вымагае спецыяльнага абагульняючага даследавання па дадзенай праблеме.

Сувязь працы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысертацыя звязана з дзяржаўнай праграмай “Культурная спадчына Беларусі: шляхі развіцця нацыянальных традыцый і сучасны стан мастацтва”, распрацоўвалася ў межах тэмы “Традыцыйныя формы матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў”, якая выконвалася аддзелам этналогіі ІМЭФ імя К. Крапівы НАН Беларусі ў перыяд з 1995 па 2000 гг. Праблематыка дысертацыі распрацоўвалася таксама ў межах дзяржаўнай тэмы № 0423 “Беларуская народная цацка: генезіс і эвалюцыя”, якая выконвалася ў перыяд з 01.03.2003 па 15.12.2003 гг. на кафедры гісторыі і сацыялогіі ўстанова адукацыі “Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт”.

Мэта і задачы даследавання. Мэтай дысертацыі з’яўляецца вызначэнне семантыкі і функцый традыцыйных цацак як важнага элемента культуры беларускага этнасу.

У дысертацыі пастаўлены наступныя задачы:

1. Класіфікаваць беларускія традыцыйныя цацкі.
2. Разгледзець семантыку асноўных выяў у беларускіх традыцыйных цацках.
3. Прасачыць змену функцый беларускіх традыцыйных цацак.
4. Вызначыць сувязь традыцыйных цацак з міфалагічнымі ўяўленнямі беларусаў.

5. Выявіць аналогіі паміж беларускімі традыцыйнымі цацкамі XIX – XX стст. і традыцыйнымі цацкамі суседніх славянскіх народаў – рускіх, украінцаў, палякаў.

Аб’ект і прадмет даследавання. Аб’ектам даследавання з’яўляюцца беларускія традыцыйныя цацкі, прадметам – семантыка і функцыі традыцыйных цацак беларусаў у XIX – XX стст.

Гіпотэза. Беларускія традыцыйныя цацкі неслі семантычную нагрузку (кожная цацка мела сваё сэнсавое значэнне ў культуры) і выконвалі гульнёвую, магічную, эстэтычную, выхаваўчую функцыі ў культуры беларускага этнасу, змена якіх прасочваецца ў XIX – XX стст.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Пры вывучэнні праблемы аўтар кіраваўся прынцыпамі аб’ектыўнасці і гістарызму, выкарыстоўваў сістэмна-гістарычны падыход, структурна-функцыянальны, гістарычна-генетычны, гістарычна-параўнальны метады. Ужываўся метады гістарычнай рэтраспекцыі. У дысертацыі таксама прымяняліся агульнанавуковыя метады – дэдукцыі, індукцыі.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў:

- упершыню разгледжана семантыка традыцыйных цацак беларусаў;
- даследаваны функцыі традыцыйных цацак беларусаў;
- прааналізаваны музейныя калекцыі традыцыйных цацак беларусаў XIX – XX стст.
- выяўлена сувязь вобразаў традыцыйных цацак з міфалагічнымі ўяўленнямі і светаўспрыманням беларусаў;
- праведзены аналогіі паміж традыцыйнымі цацкамі беларусаў і традыцыйнымі цацкамі суседніх славянскіх народаў (рускіх, украінцаў, палякаў);
- распрацавана класіфікацыя традыцыйных цацак беларусаў.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Фактычны матэрыял і канцэптуальныя мадэлі, якія ўтрымліваюцца ў дысертацыі, могуць быць выкарыстаны пры распрацоўцы праблем гісторыі культуры беларускага этнасу, пры падрыхтоўцы абагульняючых прац па этналогіі, выкладанні спецыяльных лекцыйных курсаў па гісторыі беларускай культуры, беларусазнаўству для студэнтаў ВДУ Беларусі.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Беларускія традыцыйныя цацкі маюць глыбокую семантыку, якая звязана з міфалагічнымі ўяўленнямі і светаўспрыманням белару-

саў. Выявы беларускіх традыцыйных цацак у XIX – XX стст. адлюстроўваюць уяўленні беларусаў аб прыродзе і грамадстве.

2. У працэсе эвалюцыі беларускіх традыцыйных цацак адбываецца змена іх функцый. Цацкі паступова страчваюць магічную функцыю і ў якасці галоўнай у іх вылучаецца гульнёвая. У XIX ст. цацкі выкарыстоўваюцца як прадметы дзіцячых гульняў. Цацкі ў XIX – XX стст. вырабляліся беларускімі майстрамі па традыцыйных тэхналогіях, з выкарыстаннем традыцыйных прылад. У XX ст. кола выяў у цацках пашырылася, пачалі ўжывацца нетрадыцыйныя фарбы. У XX ст. цацкі ручнога вырабу становяцца аб'ектамі калекцыяніравання, іх выкарыстоўваюць як сувеніры. Галоўнае значэнне ў цацках надаецца мастацкім рысам.

3. Беларускія традыцыйныя цацкі падзяляюцца на вобразныя цацкі і цацкі-прылады для гульні. Сярод цацак першай групы вылучаюцца антрапаморфныя (выявы людзей) і зоаморфныя (выявы жывёл). У другую групу беларускіх традыцыйных цацак уваходзяць дапаможныя прадметы для гульні, дзіцячы цацачны посуд, цацачныя музычныя інструменты, гукавыя, рухомыя цацкі.

4. Для беларускіх традыцыйных цацак характэрна падабенства з цацкамі суседніх народаў (рускіх, украінцаў, палякаў) у выявах, назвах, функцыях і семантыцы. Разам з тым для іх характэрны асаблівасці, якія праяўляюцца ў сціплай расфарбоўцы, прастаце выканання цацак, лакальных спосабах вырабу.

5. Асноўнай функцыяй беларускіх традыцыйных цацак з'яўлялася перадача дзецям культурнага вопыту, назапашанага этнасам, падрыхтоўка іх да працоўнага жыцця. Цацкі адпавядалі ўзросту дзіцяці, садзейнічалі яго фізічнаму і духоўнаму развіццю.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дадзенае даследаванне з'яўляецца вынікам вывучэння шырокага кола этналагічных крыніц і творчага засваення навуковага вопыту папярэдніх даследчыкаў традыцыйных цацак. Увесь аб'ём працы выкананы дысертантам самастойна.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі. Асноўныя вынікі даследавання прайшлі апрабацыю: на V Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў Рэспублікі Беларусь. НДРС-2000. (25 – 27 красавіка 2000 г., г. Гродна); II Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Менталітэт славян і інтэграцыйныя працэсы: гісторыя, сучаснасць, перспектывы” (23 – 24 мая 2001 г., г. Гомель); Навуковай гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі (да 75-годдзя Полацкага краязнаўчага музея) (18 – 19 мая 2001 г., Полацк); Міжнароднай наву-

ковай канферэнцыі “Стратэгіі камунікатыўных паводзін” (3 – 4 мая 2001 г., г. Мінск); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Археалогія і этналогія Усходняй Еўропы: крок моладзі ў XXI стагоддзе” (Адэса, 2002 г.); Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Славянскі свет і славянскія культуры ў Еўропе і свеце: месца і значэнне ў развіцці цывілізацый і культур (гісторыя, урокі, вопыт, сучаснасць)” (31 кастрычніка – 1 лістапада 2002 г., Віцебск); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Асветніцтва і гуманістычныя каштоўнасці Беларусі ў рэтраспектыве часу: да 900-годдзя з дня нараджэння Еўфрасінні Полацкай” (30 – 31 мая 2002 г. Наваполацк); Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Народныя традыцыі і нацыянальная культура” (6 – 7 снежня 2001 г. Мінск, БДПУ імя М. Танка); Міжнародным XXII семінары медыевістаў “Канец і пачатак. Ад паганства да хрысціянства” (18 – 19 кастрычніка 2001 г., Познань (Польшча); 5-й Міжнароднай міждысцыплінарнай навукова-практычнай канферэнцыі “Жанчына. Адукацыя. Дэмакратыя” (6 – 7 снежня 2002 г., Мінск); VI Навукова-краязнаўчай канферэнцыі “Браслаўскія чытанні” (прысвечаная 150-й гадавіне з дня нараджэння Ст. Нарбута (1853 – 1926); (7 – 8 мая 2003 г., г. Браслаў); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Традыцыі і звычаі народаў Расіі і Беларусі” (23 – 25 мая 2001 г., г. Мінск); III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць” (22 – 23 мая 2003 г., г. Магілёў); VII Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў Беларусі па гуманітарным і сацыяльна-эканамічным навукам (НДРС-2002); (20 – 21 лістапада 2002 г., г. Наваполацк); Навуковай канферэнцыі “Сучасныя праблемы гістарыяграфіі гісторыі” (28 лістапада 2003 г., г. Мінск); Рэспубліканскай канферэнцыі маладых навукоўцаў НАН Беларусі “Моладзь у навуцы” (28 – 30 лістапада 2003 г., г. Мінск); Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Гісторыя і культура Еўропы ў кантэксце станаўлення і развіцця рэгіянальных цывілізацый і культур: праблемы гістарычнага мінулага і сучаснасці” (30 – 31 кастрычніка 2003 г., г. Віцебск).

Апублікаванасць вынікаў. Матэрыялы і вынікі даследаванняў знайшлі адлюстраванне ў 19 публікацыях (3 артыкулах у навуковых часопісах і 2 артыкулах у зборніках, матэрыялах 14 міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцый). Агульны аб’ём – 72 старонкі.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі працы, трох глаў, заключэння, спіса

выкарыстаных крыніц і двух дадаткаў. Агульны аб'ём – 199 старонак (100 старонак складаюць машынапісны тэкст, бібліяграфія – 23 старонкі, дадаткі – 76 старонак). Бібліяграфія ўключае 384 назвы.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У першай главе “Гістарыяграфія, крыніцы, метадалогія і метады даследавання” аналізуюцца навуковыя працы беларускіх даследчыкаў, прысвечаныя цацкам беларусаў, а таксама даецца характарыстыка крыніц для вывучэння традыцыйных цацак беларусаў, метадалогіі і метадаў даследавання.

Цацку як элемент гульні і дзіцячага выхавання ці дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва вывучалі ў кан. XIX – пач. XX стст. І. Гаптарэўскі, А. Горбач, У. Казлоўшчык, А. Кіркор, М. Ануфрыеў, В. Харузіна, Л. Чарняўская і інш. Крыніцамі для вывучэння цацак у дзіцячых гульнях з’яўляюцца запісы, зробленыя этнографамі ў XIX – XX стст. Апісанні гульніў ёсць у Я. Чачота, Р. Зянькевіча, М. Федароўскага. Кароткія звесткі пра гульні змешчаны ў працах А. Рыпінскага, О. Глогера, Ч. Пяткевіча, М. Ануфрыева і інш. Найбольшая колькасць такіх запісаў утрымліваецца ў публікацыях Е.Р. Раманава, М.Я. Нікіфароўскага, П.В. Шэйна. Пры даследаванні семантыкі выяў цацак у дысертцыі выкарыстаны запісы А.К. Сержпутоўскага, М.Я. Нікіфароўскага, П.В. Шэйна, Е.Р. Раманава.

Цікавая інфармацыя аб цацках ёсць у некаторых перыядычных выданнях “Гродзенскіх губернскіх ведамасцях”, “Магілёўскай старыне”, “Жывой старыне”, “Жывапісным аглядзе” і г.д. Аб вырабе гліняных цацак у Магілёве паведамляецца ў кнізе “Вопыт апісання Магілёўскай губерні...”, выдадзенай пад рэдакцыяй А.С. Дэмбавецкага ў 1884 г.

Аб выкарыстанні цацачнага інвентара ў народных гульнях можна даведацца з шэрагу прац сучасных даследчыкаў, прысвечаных беларускім народным гульням. Беларускія народныя гульні разглядалі Л.К. Алексютовіч, Г.А. Барташэвіч, Я.Р. Вількін, К.П. Кабашнікаў, А.Ю. Лозка і інш. Інфармацыя аб гульнях утрымліваецца таксама ў працах М.Я. Грынבלата, П.А. Гуда, В.Я. Гусева, К.П. Кабашнікава, В.Д. Ліцвінкі, З.Я. Мажэйкі, С.А. Місько, А.С. Фядосіка, В.І. Ялатава, Л.В. Ракавай і інш.

Цацкам прысвяцілі свае даследаванні Т.А. Церашковіч, А.Ю. Лозка, А.К. Лявонава, Я.М. Сахута, Л.В. Ракава, М.С. Ржавуцкі, В.К. Васільева, А.В. Дабравольская і інш. Даследчыца Л.В. Ракава акцэнтуюе ўвагу на значэнні цацак у традыцыях выхавання дзяцей у беларусаў. Вобразным цацкам у творчых гульнях дзяцей прысвечана кніга В.К. Васільевай. Цацкі разглядаюцца як адзін са сродкаў педагогікі. У працах Г.А. Барташэвіч, І.І. Калачовай даследуюцца народныя традыцыі і звычаі ў

вихаванні дзяцей. Для гурткоў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва прызначана кніга аб беларускай ляльцы Т.А. Церашковіч. У 1996 г. выйшлі матэрыялы ў дапамогу стваральнікам гульняў і цацак на аснове беларускага народнага мастацтва пад рэдакцыяй А.Ю. Лозкі і А.К. Лявонавай, дзе аўтары даюць парады аб вырабе і выкарыстанні цацак. М.С. Ржавуцкі ў манаграфіі разглядае тэхналогію вырабу і паходжанне гліняных цацак. У кнігах Я.М. Сахуты і М.С. Кацара цацкі аналізуюцца як з’явы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Я.М. Сахута звяртае ўвагу на традыцыйныя цацкі і вырабы сучасных майстроў. Ён акцэнтуюе ўвагу на мастацкіх асаблівасцях цацак. У манаграфіі М.С. Кацара апісваюцца цацкі, вырабленыя на фабрыках мастацкіх вырабаў, згодна з народнымі традыцыямі.

Ёсць кароткія звесткі аб цацках у працах “Беларусы. Прамысловыя і рамесныя заняткі”, “Гісторыя беларускага мастацтва”, “Усходне-славянскі этнаграфічны зборнік. Нарысы матэрыяльнай культуры рускіх, украінцаў, беларусаў”, “Этнаграфія ўсходніх славян. Нарысы традыцыйнай культуры”, “Гісторыя мастацтва народаў СССР”. Сціслыя звесткі аб беларускіх цацках змешчаны таксама ў энцыклапедыях “Этнаграфія Беларусі”, “Энцыклапедыя гісторыі Беларусі”, энцыклапедычным даведніку “Народная культура Беларусі”.

Агульнай характарыстыкай гістарыяграфіі па праблеме вывучэння беларускіх традыцыйных цацак з’яўляецца фрагментарнасць даследаванняў. У навуковай літаратуры адлюстраваны толькі асобныя аспекты. Семантыка і функцыі традыцыйных цацак беларусаў амаль не разглядаліся.

Для этналагічнага вывучэння беларускай цацкі важнае значэнне маюць тэарэтычныя распрацоўкі замежных даследчыкаў. Праблемамі тэорыі гульняў і цацак ў розныя перыяды займаліся рускія даследчыкі Г.С. Вінаградаў, В.І. Капіца, Г.Л. Дайн, Л.А. Дзінцэс, Н.В. Тараноўская, Г.М. Бліноў, Г.П. Дурасаў, І.Я. Багуслаўская, Л.В. Дьяканаў, І.Н. Паньшына, Н.І. Пермінава, Н.А. Півен і інш. Традыцыйныя цацкі, гульні, побыт дзяцей вывучалі ўкраінскія даследчыкі А. Пашывайла, А. Найдзен, А. Селючэнка, Я. Гаева, М. Іванюк, Д. Алексій і інш. Цацкі і дзіцячыя гульні вывучалі польскія даследчыкі Я. Буяк, Я. Букоўскі, Р. Кантар, Р. Зензо, М. Аляшкевіч, З. Топіньска, С. Удзела, Т. Севярын і інш. Адною з выдатнейшых прац, прысвечанай цацкам у Еўропе, з’яўляецца манаграфія Я. Буяка. Кніга цікава тым, што ў ёй разглядаюцца сярод іншых і цацкі беларусаў. Працы рускіх, украінскіх, польскіх даследчыкаў каштоўны для правядзення аналогій і параўнанняў паміж беларускімі цацкамі і цацкамі суседніх славянскіх народаў.

Крыніцамі дадзенага дысертацыйнага даследавання з'яўляюцца калекцыі традыцыйных беларускіх цацак у музеях Рэспублікі Беларусь і ў замежных музеях, вырабы беларускіх народных майстроў, этнаграфічныя апісанні гульняў з цацкамі, матэрыялы з архіву Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі, палявыя этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя аўтарам дысертацыйнага даследавання.

Цацкі захоўваюцца ў шэрагу рэспубліканскіх і абласных музеяў Рэспублікі Беларусь, некаторых замежных музеяў, у прыватнасці, у Музеі старажытнабеларускай культуры ІМЭФ імя К. Крапівы НАН Беларусі, Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі, Брэсцкім абласным краязнаўчым музеі, Нацыянальным Полацкім гісторыка-культурным музеі-запаведніку, Лёзненскім раённым ваенна-гістарычным музеі, Шумілінскім гісторыка-краязнаўчым музеі, Нараўлянскім этнаграфічным музеі, ДУ “Музей Беларускага Палесся” (Пінск), Мастоўскім дзяржаўным музеі “Лёс і чалавек”, Мсціслаўскім гісторыка-археалагічным музеі, Расійскім этнаграфічным музеі (Санкт-Пецярбург), Келецкім музеі цацкі (Польшча), Кракаўскім этнаграфічным музеі (Польшча) і г.д. У выніку працы з калекцыямі цацак у музеях аўтарам дысертацыі зроблена іх апісанне. Збіраннем дзіцячых цацак для музеяў у розныя перыяды займаліся Е.Р. Раманаў, А.К. Сержпутоўскі, А.А. Міллер, А.Я. Дунсбург, А.Е. Акімаў, М.М. Яніцкая, М.С. Кацар, Я.М. Сахута, А.В. Лысенка і інш.

Аўтарам дысертацыі сабраны палявыя этнаграфічныя матэрыялы, якія датычацца цацак (архіў ІМЭФ імя К. Крапівы НАН Беларусі – ф. 6 – воп. 14 – спр. 103, 104, 104а). У дысертацыйным даследаванні выкарыстоўваецца азначэнне традыцыйных беларускіх цацкі. Традыцыя – гэта ўстойлівая культурная з'ява. Беларускімі традыцыйнымі цацкамі з'яўляюцца такія цацкі, якія выкананы паводле выпрацаваных беларусамі на працягу доўгага часу ручных спосабаў вырабу і прызначаны спецыяльна для гульні. Прапануецца класіфікацыя беларускіх традыцыйных цацак XIX – XX стст. Класіфікацыя распрацавана ў выніку аналізу музейных калекцый беларускіх традыцыйных цацак і палявых матэрыялаў. У яе аснову пакладзены знешні выгляд цацкі і яе функцыянальнае прызначэнне. Цацкі падзяляюцца на вобразныя цацкі і цацкі-прылады для гульні. Да вобразных адносяцца антрапаморфныя (выявы людзей) і зоаморфныя (выявы жывёл). Да цацак-прылад для гульні – цацкі ў выглядзе прылад працы, посуду, зброі, мэблі, цацкі, якія даюць гук, шум, а таксама дапаможныя прадметы для гульні – мячы, кійкі, “ваўчкі”, “кацёлкі” і

г.д. Такая класіфікацыя дае магчымасць даследаваць семантыку і функцыі цацак.

Тэарэтычнай асновай дысертацыі з’яўляюцца навуковыя метады гістарычнага даследавання: структурна-функцыянальны, гістарычна-генетычны, гістарычна-параўнальны метады, а таксама метады гістарычнай рэтраспекцыі. А таксама агульнанавуковыя метады: дэдукцыі і індукцыі.

У другой главе “Семантыка і функцыі традыцыйных цацак-прылад для гульні беларусаў” аўтарам дысертацыйнага даследавання аналізуюцца семантыка і функцыі цацак-прылад для гульні.

Згодна з прынятай класіфікацыяй, цацкі, што прадстаўляюць копіі бытавых прадметаў ці дапаможныя прадметы для народных гульняў, адносяцца да цацак-прылад для гульні. Такія цацкі не прадстаўляюць жывых істот, звяроў ці людзей, іх мэта – азнаямленне дзяцей з бытавымі прадметамі і выхаванне працоўных навыкаў, развіццё фізічных магчымасцяў і здольнасцяў. Цацкі-прылады для гульні часта ўзгадваюцца пры апісанні беларускіх дзіцячых гульняў. Асартымент цацак-прылад для гульні залежыць ад віда гульні, ад месца, у якім праходзіць гульня (у хаце, у двары), ад фантазіі ўдзельнікаў гульні і правілаў гульні. Агульнай уласцівасцю цацак з’яўляецца іх шматфункцыянальнасць. Функцыі цацак-прылад для гульні выпрацоўваліся ў працэсе іх эвалюцыі. Вялікую колькасць функцый беларускіх традыцыйных цацак можна звесці да наступных: гульнёвая, эстэтычная, выхаваўчая, інфармацыйная. У першай главе разгледжаны наступныя групы цацак-прылад для гульні: *гульнёвы інвентар* – “пыж” (“трапыж”), “кацёлка”, мяч (“пірагон”, “салавей”), мурмельшпіль, цацка-яйка; *імітацыйныя цацкі* – “кралы”, цацачная мэбля, цацачны посуд, цацачная зброя; *гукавыя цацкі* – “буркаўкі”, “пішчалкі”, “бразготкі”, “пукаўкі”, “жужалкі”, “трашчоткі”, “званочкі”; *рухомыя цацкі* – “ваўчкі”, “круторы”, “каталкі” і г.д. Набор цацак вылучаны ў выніку аналізу музейных калекцый і палявых этнаграфічных матэрыялаў. Паводле працэнтных суадносін у музейных калекцыях, па падліках аўтара дысертацыйнага даследавання, цацкі-прылады для гульні складаюць 20 %, астатнія 80 % – гэта вобразныя цацкі. Самым распаўсюджаным прыёмам вырабу гульнёвага інвентару быў выраб цацак непасрэдна пад час гульні ці пры падрыхтоўцы да яе. Як паказвае аналіз палявых этнаграфічных матэрыялаў, звычайна такія цацкі рабілі самі дзеці. Дакладная рэгламентацыя памераў цацак-прылад для гульні дазва-

ляла ствараць рэчы, прыдатныя для дзіцячых фізічных магчымасцяў. Для дзіцячых гульняў беларусаў характэрна наданне асаблівага наймення кожнаму прадмету гульні, што з'яўляецца імкненнем адаптаваць прадмет, узяты з прыроднага асяродку, да культурнага асяродку, спосабам “засваення” рэальнасці дзецьмі. Адною з самых распаўсюджаных цацак з'яўляецца мяч. Семантыка мяча звязана з саялярнай сімволікай. Этнаграфічныя запісы сведчаць аб выкарыстанні мяча пад час веснавых гульняў моладзі. У славян сустракаюцца ўзгадкі аб выкарыстанні мяча ў вясельнай абраднасці. Фальклорныя тэксты даюць магчымасць казаць аб атаясамленні мяча з жаночым пачаткам. Пераход мяча з сакральнай сферы ў сферу гульні абумовіў яго выкарыстанне дзецьмі. У дзіцячых гульнях беларусаў ужываліся мячы з прыродных матэрыялаў: поўсці і скуры жывёл, дрэва, анучаў. У традыцыйных дзіцячых гульнях прымяняліся мячы розных памераў. У этнаграфічных апісаннях гульняў ужываюцца розныя назвы мяча – “салавей“, “пірагонь“, “кацёлка” і інш. Гульні з мячом развівалі фізічныя здольнасці дзяцей. Галоўная яго функцыя ў XIX – XX стст. – забаўляльная. Яйка – полісемантычны, складаны сімвал, адыгрывае важную ролю шмат у якіх абрадах: аграрных, памінальных. Перыяд дзяцінства да пяці гадоў параўноўваўся ў беларусаў з яйкам: “да пяці год пястуй дзіця, як яечка, з сямі – пасі, як авечку, тады выйдзе на чалавечка”. Беларусы часта выкарыстоўвалі пры лячэнні дзяцей магічныя прыёмы, звязаныя з яйкам. Выкарыстанне яек у абраднасці і магічных прыёмах, іх бяспечная (круглая) форма спрыялі таму, што ў асартыменце дзіцячых цацак з'явілася яйка. Цацкі-яйкі рабілі з дрэва ці гліны. Звычайна гэтыя былі “бразготкі”. Значную групу цацак складаюць імітацыйныя цацкі. Гэтыя цацкі, якія паўтараюць прадметы побыту дарослых (цацачная мэбля, цацачны посуд, сродкі перамяшчэння, зброя). Гліняны дзіцячы цацачны посуд беларускія майстры выраблялі разам з гаспадарчым посудам і іншымі відамі цацак. Метады апрацоўкі цацачнага посуду былі такія, якімі былі метады апрацоўкі керамікі ў дадзеным рэгіёне (абпал, задымленне, глазураванне, глянцаванне). З дапамогай гэтай групы цацак дзеці знаёміліся з асартыментам посуду, атрымлівалі першыя гаспадарчыя навыкі. Цацачная зброя – гэтыя групы цацак, якія капіравалі зброю дарослых (“мячы”, “лукі”, “стрэльбы”, “лівальверы” і г.д.). Імітацыі прадметаў узбраення ў цацках з дрэва, косці і металу даволі частая з'ява. Ёсць этнаграфічныя калекцыі цацачнай зброі кан. XIX – пач. XX стст. Пры дапамозе цацак дзеці атрымлівалі навыкі палявання і карыстання зброяй, што было патрэбным для дарослага жыцця. Акрамя гуль-

нэвай функцыі цацачная зброя магла выконваць таксама і магічныя функцыі. Этнаграфічныя дадзеныя даюць падставу меркаваць, што некаторым мініяцюрным прадметам у выглядзе стрэл, сякерак надаваўся сакральны сэнс. Цацкі беларусаў часта імітавалі прадметы мэблі, гаспадарчыя рэчы, прылады працы (“калыскі”, “ножычкі”, “сякеркі”, “грабельцы” і г.д.). Гульні з такімі цацкамі садзейнічалі азнаямленню дзяцей з прадметамі сялянскага быту, засваенню працоўных аперацый. Пашырэнне асартыменту цацак у XX ст. было вынікам мадэрнізацыі.

Сярод беларускіх традыцыйных цацак сустракаюцца гукавыя цацкі. Да гэтай групы адносяцца так званыя “буркаўкі”, “пішчыкі”, “бразготкі”, “пукаўкі”, “гудзелкі”, “трашчоткі”, “званочкі” і г.д. Некаторыя з відаў гэтых цацак дзеці выраблялі і ў XX ст. (“гудзелкі”, “пішчыкі”, “пукаўкі”, “дудачкі” і г.д.). Такія цацкі рабілі з прыродных матэрыялаў, звычайна доўга не захоўвалі. Выраб гэтых цацак быў дэтэрмінаваны прыродным асяроддзем і дзіцячай фантазіяй. Некаторыя віды цацак (“трашчоткі”, “бразготкі”) выраблялі дарослыя для дзяцей. У дысертацыі прыводзяцца лакальныя назвы гукавых цацак. Гукавыя цацкі выконвалі ў мінулым і апатрапейную і гульнівую функцыі адначасова, да XX ст. захавалася толькі гульнівая функцыя.

Рухомыя цацкі – такія, дзейнасць якіх заснавана на руху. Да гэтай групы адносяць і тыя цацкі, якія імітуюць прадметы быту – “санкі”, “качкі”, “каталкі”, і такія, аналагаў якім ў побыце дарослых няма, – “круторы”, “ваўчкі”, “колцы” і інш. Гэтыя цацкі выконвалі гульнівую функцыю. У дысертацыі праводзяцца аналогіі паміж рухомымі цацкамі беларусаў і суседніх славянскіх народаў – рускіх, украінцаў, палякаў. Галоўная функцыя цацак-прылад для гульні ў XIX – XX стст. – гульнівая.

У трэцяй главе “Семантыка і функцыі традыцыйных вобразных цацак беларусаў” аналізуюцца семантыка і функцыі антрапаморфных і зоаморфных цацак у культуры беларусаў.

У першым параграфі “Семантыка і функцыі антрапаморфных цацак беларусаў” значнае месца займае аналіз лялек. Антрапаморфныя выявы выкарыстоўваліся ў рытуальных дзеяннях і ў гульніх дзяцей, таму вылучаюцца рытуальныя і дзіцячыя лялькі. Дзіцячыя лялькі (“бабы”, “паньны”, “каралевы” і інш.) захоўваюцца ў этнаграфічных калекцыях музеяў, некаторыя іх віды вырабляліся і ў XX ст. Сярод гэтых цацак ёсць некалькі груп: лялькі-выявы жанчын, лялькі-прафесійныя тыпы, вершнікі, ваяры, “пары”. Характэрнымі

рысамі дзіцячых лялек з'яўляюцца ўмоўнасць, прастата выканання, сувязь з гульнямі. Гэты від цацак выраблялі з дрэва, раслін, саломы, анучаў, гліны і г.д. Лялькі майстравалі самі дзеці і дарослыя для дзяцей. Сам працэс вырабу лялек дзецьмі ператвараўся ў гульню. З лялькамі ў беларусаў часцей гулялі дзяўчынкі, хаця ў гульнях часам прымалі ўдзел і хлопчыкі малодшага ўзросту. Традыцыйна найбольш распаўсюджанымі былі ролевыя гульні, у якіх дзеці паўтаралі паводзіны дарослых. Гульні з лялькамі дапамагалі дзецям засвойваць сацыяльныя ролі. Лялькі выконвалі таксама эстэтычную функцыю.

Сярод беларускіх цацак сустракаюцца каларытныя тыпы ваяра, гарманіста, музыкі, мужыка. Цацкі суседніх славянскіх этнасаў таксама прадстаўлялі прафесійныя тыпы: пастуха, салдата, музыку, манаха – у рускіх; казака, пастуха, кабзара – ва ўкраінцаў; гандляра-яўрэя, жаўнера, скрыпача – у палякаў. Такія цацкі выконвалі выхаваўчую, гульнёвую, эстэтычную функцыі. Цікавыя кампазіцыі цацак “пары”, што прадстаўляюць паненак з кавалерамі. Прычынай узнікнення гэтага віду вырабаў была рэакцыя майстроў на жыццё, імкненне адлюстраваць усё, што бачаць навокал. Антрапаморфныя выявы знаёмілі дзіця з паўсядзённым жыццём, акаляючым асяроддзем, людзьмі. Цацкі-лялькі выконвалі пазнавальную, выхаваўчую, эстэтычную функцыі ў культуры беларусаў. У ХХ ст. многія віды лялек ператвараюцца ў сувеніры. Лялькі з саломкі, гліняныя, драўляныя антрапаморфныя фігуркі майстры вырабляюць не для дзіцячых гульняў, а для выкарыстання ў якасці сувеніраў.

Распаўсюджанымі ў беларусаў з'яўляюцца цацкі-коннікі (“вершнікі”, “ваяры”, “жаўнеры”, “каралі”). Выявы коннікаў у цацках звязаны з салярнымі культамі, культам св. Юрыя, тэатрам лялек “Ягорыем”. “Коннікі” у беларускіх традыцыйных цацках у ХХ ст. зведалі мадэрнізацыю пад уплывам сацыяльных і палітычных фактараў.

У другім параграфі “Семантыка і функцыі зоаморфных цацак беларусаў” разглядаюцца семантыка і функцыі розных груп зоаморфных цацак. Традыцыйны набор зоаморфных цацак у беларусаў строга акрэслены. Гэта абумоўлена глыбокай традыцыйнасцю беларускіх народных цацак, іх сувяззю са старажытнымі культамі жывёл. Пашырэнне традыцыйнага набору цацак адносіцца да пач. ХХ ст. і звязана з мадэрнізацыяй гаспадарчага і грамадскага жыцця, павышэннем тэхнічнага ўзроўню вытворчасці, актывізацыяй гандлёвых і культурных сувязяў. Сярод зоаморфных сустракаюцца цацкі-“коні”. У дысертацыйным даследаванні паказана сувязь цацак-“коней” з салярнымі

культамі і сакралізацыяй выяў коней. Блізкія па семантыцы і стылістыцы да цацак-“коней” цацкі ў выглядзе ласёў (аленяў). Можна меркаваць, што конь, лось (алень) былі некалі сакральнымі жывёламі, таму іх выявы сустракаюцца ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве славян. У беларусаў традыцыйныя цацкі-“конікі” не толькі знаёмілі дзяцей з выглядам жывёл, але і былі сімваламі дабрабыту. Цацкі ў выглядзе птушак (качка, певень) цесна звязаны з народным фальклорам, вераваннямі, абрадамі ў якіх значную ролю адыгрывалі птушкі. Такія цацкі першапачаткова выконвалі ахоўную функцыю. Свіст цацак, па меркаванню беларусаў, павінен быў адганяць злых духаў ад дзяцей. Беларускія цацкі-“птушкі” пазбаўлены падрабязнасцяў, выглядаюць больш архаічна ў параўнанні з цацкамі суседзяў. Сярод цацак у выглядзе птушак сустракаюцца двухгаловыя выявы “паўконей-паўптушак”. Гэта найбольш архаічныя цацкі, яны мелі культывае значэнне. Цікавыя цацкі-выявы мядзведзяў. Вобраз мядзведзя звязваюць з рэшткамі татэмістычных уяўленняў. Ён лічыцца сімвалам плоднасці, дабрабыту. Мядзведзь сустракаецца і ў беларускіх казках. У цэльнай сістэме выхавання ў беларусаў значэнне мелі не толькі вербальныя, але і ілюстрацыйныя сродкі. Пры дапамозе цацак дзеці знаёміліся з жывёльным светам. Не выключана, што першапачаткова выявы мядзведзя выконвалі і засцерагальную функцыю. Плоднасць сімвалізавалі цацкі “баранчыкі” і “козлікі.” Выраб цацак у выглядзе гэтых жывёл павінен быў спрыяць павышэнню плоднасці. Беларускія майстры ХХ ст. імкнуліся перадаць прыродныя асаблівасці гэтых жывёл (курчастая воўна – у барана, барада – у казла). Цацкі больш ранніх перыядаў менш дэталізаваны. Страціўшы першапачатковыя магільныя функцыі, цацкі ў выглядзе жывёлаў у культуры беларусаў выконвалі пазнавальную, гульнёвую, выхаваўчую, эстэтычную і інш. функцыі. Беларускія традыцыйныя цацкі ўключаліся ў сістэму выхавання дзяцей, у якой важнае значэнне надавалася кожнаму элементу і на якую ўплывалі іншыя сферы культуры.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

У выніку даследавання семантыкі і функцый традыцыйных цацак беларусаў у XIX – XX стст. у дысертацыі зроблены наступныя высновы:

1. Беларускія традыцыйныя цацкі падзяляюцца на вобразныя цацкі і цацкі-прылады для гульні. Вобразныя цацкі прадстаўляюць выявы жывёл ці людзей. Яны падзяляюцца на антрапаморфныя і зоаморфныя. Да антрапаморфных цацак адносяцца лялька (выява чалавека), “коннік”, да зоаморфных – “конь”, “птушка”, “качка”, “певень”, “мядзведзь”, “баран”, “казёл” і г.д. Цацкі-прылады для гульні маюць формы бытавых прадметаў або з’яўляюцца дапаможнымі прадметамі для традыцыйных дзяцячых гульняў. Функцыі такіх цацак заключаюцца ў азнаямленні дзяцей з гаспадарчымі прадметамі, выхаванні працоўных навыкаў, развіцці фізічных магчымасцяў і здольнасцяў дзяцей. Цацкі-прылады для гульні падзяляюцца на імітацыйныя, гукавыя, рухомыя цацкі. Імітацыйныя – гэта цацкі, якія імітуюць рэчы дарослых – “калысачкі”, “стрэльбы”, дзіцячы цацачны посуд (прадстаўлены паменшанымі копіямі хатняга начыння) і г.д. Музыкальныя і гукавыя цацкі (дудачкі, “акарыны”, “трашчоткі”, “свісцёлкі”, “пішчалкі”, “гудзелкі”, “пукаўкі”); рухомыя цацкі – “круторы”, “колкі” і г.д. [3; 16; 18; 19].

2. Традыцыйныя цацкі беларусаў XIX – XX стст. адпавядалі ўзросту дзяцей, іх фізічнаму і духоўнаму развіццю. Дзяцей свядома рыхтавалі да няпростага сялянскага жыцця, дзе трэба было абыходзіцца невялікай колькасцю рэчаў, умець рабіць сельскагаспадарчую і хатнюю працу. Цацкі адлюстроўвалі сутнасць выхавання беларусаў, асновай якога была падрыхтоўка да працоўнай дзейнасці. Былі пашыраны цацкі, якія прадстаўлялі працоўныя працэсы (“кавалі”, “пілавальшчыкі”), у выглядзе прылад працы (“трабельцы”, “сякерка”). Некаторыя дакладна імітавалі прадметы побыту дарослых, але выкарыстоўваліся для дзіцячай гульні: дзіцячыя санкі, цацачны посуд, цацачная мэбля для лялек, цацачныя музыкальныя інструменты і г.д. Беларусы ў XIX – XX стст. выраблялі цацкі, прызначаныя спецыяльна для дзіцячай гульні: мячы, кійкі, “буркаўкі”, “пішчалкі”, “стралялкі”, “вятрачкі”, “круторы”, “колкі”, “кацёлкі”, “пукаўкі”, “гудзелкі”, “бразготкі” і г.д. Аб асартыменце цацак і іх прызначэнні вядома з этнаграфічных запісаў [1; 2; 14]. Некаторыя віды традыцыйных цацак вырабляліся і ў XX ст. Цацкі выкарыстоўваліся ў залежнасці ад віду гульні, мелі не толькі забаўляльнае, але і выхаваўчае значэнне. Яны

садзейнічалі ўключэнню дзяцей у сферу грамадскіх адносін, захаванню і перадачы традыцый [4; 6; 7; 8; 9].

3. Семантыка традыцыйных цацак беларусаў цесна звязана з міфалагічнымі ўяўленнямі, у цацках адлюстраваны сінкрэтызм народнага светапогляду. Цацкі ў выглядзе жывел (“коней”, “баранчыкаў”, “птушак”) некалі былі звязаны са старажытнымі культамі, выконвалі функцыю абярэгаў. Іх выраблялі з намерам паўплываць на дабрабыт. Цацкам “свістулькам”, “трашчоткам” надавалі звышнатуральныя ўласцівасці. Мадэрнізацыя ў традыцыйных цацках адбывалася паступова. Гэта стала прычынай захавання выяў цацак на працягу доўгага гістарычнага перыяду. Цацкі-лялькі (“паньны”, “бабы”) маюць рысы, блізкія да рытуальных лялек (статычнасць, абагуленасць дэталей). Лялькі ў беларусаў з’яўляліся абагульненымі вобразамі людзей. Некаторыя традыцыйныя цацкі адлюстроўвалі прадстаўнікоў асобных прафесій (“гарманіст”, “каваль”, “гімнаст”, “жаўнер”), сацыяльны статус (“кавалер”, “жаніх”, “маладая”). Цацкі “коннікі” і “конікі” звязаны з салярнымі культамі (“паўптушкі-паўконі”). Выява птушкі (качкі, пеўня) ў цацках суадносяцца са старажытнымі міфалагічнымі ўяўленнямі аб сакральнай ролі птушак. Беларускія цацкі ў выглядзе птушак захоўваюць традыцыі вырабу, што сфарміраваліся яшчэ ў старажытныя часы. Выявы цацак ў выглядзе “бараноў”, “казлоў”, “мядзвездзяў” сімвалізавалі плоднасць, багацце [5; 10; 13; 15; 17].

4. Традыцыйныя беларускія цацкі на працягу існавання выконвалі розныя функцыі ў культуры беларускага этнасу. Першапачаткова цацкі спалучалі і магічную і гульнёвую функцыі. Яны паступова перастаюць выконваць магічную функцыю. У XIX ст. галоўнай становіцца гульнёвая функцыя. Агульнай тэндэнцыяй з’яўляецца павелічэнне ўплыву на традыцыйныя цацкі сацыяльных фактараў. З распаўсюджаннем цацак прамысловага вырабу, традыцыйныя цацкі перастаюць выкарыстоўвацца ў дзіцячых гульнях. У XX ст. яны захоўваюць значэнне твораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Цацкі, выкананыя паводле народных традыцый, у XX ст. зрабіліся аб’ектам калекцыяніравання. Яны сталі музейнымі прадметамі, страцілі гульнёвую функцыю. Беларускія традыцыйныя цацкі застаюцца гістарычнай каштоўнасцю. У іх захоўваецца мастацкая спадчына, сацыяльна-культурны вопыт беларускага этнасу [11; 12; 19].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў навуковых часопісах

1. Касцюкевіч С.У. Праблема вывучэння цацкі і гульнёвай культуры ў Расіі, Польшчы і Беларусі // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А: Гуманитарные науки. Философия. Культурология. Литературоведение. Лингвистика. – 2002. – Т. 1, № 4. – С. 41 – 49.
2. Касцюкевіч С.У. Даследаванне гульнёвай культуры і цацкі ў Польшчы і Беларусі // Весці Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2004. – № 1. – С. 92 – 97.
3. Касцюкевіч С.У. Пецябургскія калекцыі беларускай народнай цацкі // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А: Гуманитарные науки. Философия. Культурология. Литературоведение. Лингвистика. – 2004. – Том 1, № 3. – С. 11 – 14.

Артыкулы ў навуковых зборніках

4. Костюкевич С.В. Архетипы в традиционной белорусской игрушке // Известия Архитектурно-этнографического музея “Тальцы”. – Иркутск, 2002. – Вып. 1. – С. 141 – 142.
5. Касцюкевіч С.У. Семантыка вобраза птушкі ў беларускай народнай цаццы // Сборник трудов молодых учёных Национальной Академии наук Беларуси. – Т. 1. Отделение гуманитарных наук и искусств. – Мн.: ИООО “Право и экономика”, 2003. – С. 214 – 217.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

6. Касцюкевіч С.У. Беларуская гліняная цацка: гісторыя і сучаснасць // V Республ. науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов Республики Беларусь (НИРС-2000): Материалы конф.: В 5 ч. – Ч. 1. – Гродно: ГрГУ, 2000. – С. 10 – 13.
7. Касцюкевіч С.У. Архетыпічнасць сюжэтаў народных дзіцячых гульняў і цацак як агульнаславянскі феномен культуры // Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы: Материалы II Междунар. науч. конф. – Гомель, 2001. – С. 105 – 106.
8. Костюкевич С.В. Игровая деятельность как вид коммуникативного поведения в традиционном обществе // Стратегии коммуни-

- кативного поведення: Матэрыялы докл. междунар. науч. конф.: В 3 ч. – Ч. 2. – Мн., 2001. – С. 140 – 144.
9. Касцюкевіч С.У. Краязнаўчая дзейнасць як адзін з напрамкаў працы дамоў рамястваў Віцебшчыны // Матэрыялы навуковай гісторыка-краязнаўчай канф. (да 75-годдзя Полацкага краязнаўчага музея). – Полацк, 2001. – С. 52 – 55.
 10. Костюкевич С.В. Архетип сфероидности в белорусской традиционной игрушке // Археология и этнология Восточной Европы: шаг молодёжи в XXI век: Материалы науч. конф.: В 3 т. – Т. 3. – Одесса: Друк, 2002. – С. 297 – 299.
 11. Касцюкевіч С.У. Беларуска народная цацка як сацыякультурны феномен і каштоўнасць // Асветніцтва і гуманістычныя каштоўнасці Беларусі ў рэтраспектыве часу: да 900-годдзя з дня нараджэння Еўфрасінні Полацкай: Матэрыялы міжнар. навук. канф., Наваполацк, 30 – 31 мая 2002 г. – Наваполацк – Мн.: Дэполіс, 2002. – С. 138 – 144.
 12. Касцюкевіч С.У. Зменнасць функцыі лялькі ў еўрапейскай культуры // Матэрыялы VII Республ. науч. конф. студэнтаў і аспірантаў Беларусі (НИРС-2002): В 3 т. – Т. 1. – Новополоцк: ПГУ, 2002. – С. 31 – 33.
 13. Касцюкевіч С.У. Лялька як з’ява культуры ў Еўрапейскай цывілізацыі // Славянскі мир і славянскія культуры в Европе и мире: место и значимость в развитии цивилизаций и культур (история, уроки, опыт, современность): Материалы междунар. науч.-теорет. конф.: В 2 ч. – Ч. 2. – Витебск: ВГУ, 2002. – С. 55 – 57.
 14. Касцюкевіч С.У. Вывучэнне гісторыі народнай цацкі ў сучаснай беларускай і польскай гістарыяграфіі // Сучасныя праблемы гістарыяграфіі гісторыі: Матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., Мінск, 28 лістапада 2003 г.; У 3 ч. – Ч. 1. – Мн.: БДПУ, 2003. – С. 60 – 67.
 15. Касцюкевіч С.У. Выява жанчыны ў ляльцы // Жэнщина. Образование. Демократия: Материалы 5-й Междунар. междисциплинар. науч.-практ. конф., Минск, 6 – 7 дек. 2002 г. – Мн.: ЖИ “Энвила”, 2003. – С. 374 – 376.
 16. Касцюкевіч С.У. Дзейнасць народных майстроў Браслаўшчыны // Браслаўскія чытанні: Матэрыялы VI навук.-краязн. канф., прысв. 150-й гадавіне з дня нараджэння С. Нарбута (1853 – 1926), Браслаў, 7 – 8 мая 2003 г. – Браслаў, 2003. – С. 50 – 52.

17. Касцюкевіч С.У. Заходнія і ўсходнія ўплывы ў беларускай народнай цаццы // История и культура Европы в контексте становления и развития региональных цивилизаций и культур: актуальные проблемы из исторического прошлого и современности: Материалы междунар. науч.-теорет. конф., Витебск, 30 – 31 окт. 2003 г. – Витебск: ВГУ, 2003. – С. 98 – 100.
18. Касцюкевіч С.У. Магілёўскія калекцыі беларускай народнай цацкі ў Расійскім этнаграфічным музеі ў Санкт-Пецярбургу // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: Зборнік навуковых прац удзельнікаў III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць”: У 2 ч. – Ч. 2 / Уклад. І.А. Пушкін, В.В. Юдзін. – Магілёў, 2003. – С. 160 – 166.
19. Касцюкевіч С.У. Цацка ў культуры беларусаў // Праблемныя напрамкі развіцця мастацкай творчасці і вербальнай культуры нацыі: Матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 20 – 21 ліст. 2003 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т. – Мн., 2004. – С. 81 – 82.

РЭЗІЮМЭ

Касцюкевіч Святлана Уладзіміраўна

**“Функцыі і семантыка традыцыйных цацак беларусаў
у XIX – XX стст.”**

Ключавыя словы: этнічная культура, беларуская цацка, гульня, функцыі, сацыяльна-культурны вопыт, музейная калекцыя, традыцыйны асартымент, семантыка, класіфікацыя.

Аб’екта даследавання – беларускія традыцыйныя цацкі.

Прадмет даследавання – семантыка і функцыі традыцыйных цацак беларусаў у XIX – XX стст.

Тэарэтычнай асновай дысертацыі з’яўляюцца навуковыя метады гістарычнага даследавання: структурна-функцыянальны, гістарычна-генетычны, гістарычна-параўнальны, гістарычна-тыпалагічны метады. Ужываюцца агульнанавуковыя метады – дэдукцыі, індукцыі.

Навізна дысертацыі заключаецца ў тым, што яна з’яўляецца першай спробай комплекснага этналагічнага даследавання беларускіх традыцыйных цацак. Упершыню разгледжана іх семантыка і функцыі. У дысертацыі вызначана месца традыцыйных цацак ў сістэме беларускай этнічнай культуры.

Фактычны матэрыял і навуковыя палажэнні дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры распрацоўцы лекцыйных курсаў для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў.

РЕЗЮМЕ

Костюкевич Светлана Владимировна

**“Функции и семантика традиционных игрушек белорусов
в XIX – XX стст.”**

Ключевые слова: этническая культура, белорусская игрушка, игра, функции, социально-культурный опыт, музейная коллекция, традиционный ассортимент, семантика, классификация.

Объект исследования – белорусские традиционные игрушки. Предмет изучения – функции и семантика традиционных игрушек белорусов в XIX – XX стст.

Теоретической основой диссертации являются научные методы исторического исследования: структурно-функциональный, историко-генетический, историко-сравнительный, историко-типологический методы. Используются общенаучные методы – дедукции, индукции.

Новизна диссертации заключается в том, что она является первым комплексным этнологическим исследованием белорусских традиционных игрушек. Впервые рассмотрена их семантика и функции. В диссертации определено место традиционных игрушек в системе белорусской этнической культуры.

Фактический материал и научные положения диссертации, могут быть использованы при разработке лекционных курсов для студентов высших учебных заведений.

SUMMARY

Kostyukevich Svetlana Vladimirovna

The Functions and the Semantic Meaning of Traditional Belorussian Toys in the XIX – XXthcenturies

Key words: ethnic culture, Belorussian toy, game, function, social cultural experience, museum collection, traditional range of toys, classification, semantic meaning.

The object of the research is traditional Belorussian toy. The subject of the research is the functions and the semantic meaning of traditional Belorussian toys in the XIX – XXth centuries.

The theoretical basis of the dissertation is formed by scientific methods of historical research: the structural functional method, the historical genetic method, the historical comparative method. There were also applied the methods used by general science inductive and deductive methods.

The scientific novelty of the dissertation is in the following: the research is the first complex ethnological study of traditional Belorussian toys. The semantic meaning and functions of Belorussian toys are examined. The place of toys in Belorussian ethnic culture is determined in the dissertation.

The facts and the scientific conceptions of the dissertation can be applied while working out lecture courses for students of higher educational establishments.

КАСЦЮКЕВІЧ Святлана Уладзіміраўна

СЕМАНТЫКА І ФУНКЦЫІ ТРАДЫЦЫЙНЫХ ЦАЦАК БЕЛАРУСАЎ
У XIX – XX СТСТ.

Аўтарэферат дысертацыі
на атрыманне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук

Падпісана да друку 12.10.04. Фармат 60×84 ½.

Папера офісная. Гарнітура Таймс.

Ум. друк. арк. 1,16. Улік. выд. арк. 1,18.

Тыраж 100 экз. Заказ №

Аддрукавана на рызографе ПДУ
211440 г. Наваполацк, вул. Блахіна, 29